

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

54. Tu.

Literatur. Trykt. A. W. Brøgger, *Oldtiden VI* (1917) S. 198 ff.

Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Indskriften i Original.

- Tegninger.* 1. Den med Indskrift forsynede Spænde i naturlig Størrelse (S. 719¹)).
— 2. Autotypi efter Fotografi i dobbelt Størrelse, taget af Fotograf O. Væring (S. 721). —
3. Tegning udført af Fru Sofie Krafft i dobbelt Størrelse under Samarbejde med Ud-giveren (S. 722).

I »Aadenhaug« paa Tu²), Matr. Gaards-Nr. 17 i Klepp Sogn, Klepp Herred og Præstegjæld, Jæderen, er til forskjellig Tid udgravet to Gravkamre. Ved den sidste Udgravning fandtes bl. a. Fragmenter af en Sølvspænde, paa hvilken Professor A. W. Brøgger Sommeren 1915 opdagede en Indskrift med ældre Runer. Spænden tilhører Universitetets Oldsagsamling, hvor den har Nr. 21407 a.

I Universitetets Oldsagsamling har det Fund, som Runeindskriften tilhører, følgende Katalogbeskrivelse, forfattet af Professor Brøgger:

»21407. Ældre jernalders gravfund fra Tu, Klepp, Jæderen, Stav.

a. To fragmenter av sølvspænde av sjelden form: tilhørende gruppen Salin, Altgermanische Thierornamentik, 113—116, men har firkantet plate og rygknap paa bøilen, smlgn. Salin 700 fra Kent i England. Der er bevart: Størstedelen av platen, som dog er meget defekt i kantene, med hele bøilen, desuten et stykke av foten med et av dyrehodene paa siden. Bøilen har hat rygknap, som nu mangler. Den er i gammel tid reparert paa undersiden ved en plate som er nittet paa med 4 smaa nitter. Platen er ornamentert med spiralranker i relief som Salin 128. Bøilen har ved overgangen fra platen og ved overgangen til foten et relieffornament. Fotstykket er meget defekt, rombisk av form som vanlig, det ene dyrehodet paa siden bevart. Feltet er fylt med reliefflinjer som er parallele med stykkets kontur. Enderne med knoppe eller snarest med dyrehoder, er ikke bevart. Paa undersiden er foten loddet ved en liten smal rektangulær sølvplate i mitt-aksen. Paa denne lille platen opdagedes av mig (A. W. B.) runer ved undersøkelse den 14 juni 1915. Det er bare et lite fragment, [4,3 Cm. langt, 2,8 Cm. bredt], som er bevart, og der kan kun læses med sikkerhet 6 runer, som er ridset fint ind mellem to horisontale streker langs stykkets kanter. — — Sølvspændens øvre del har bevart ca. 5,8 cm., den bevarte bredde er 3,6 cm.

b. Stykker av sølvhegte som Rygh, Norske Oldsager, 271, meget fragmentarisk.

c. Stor grøn, næsten kuleformet glasperle, 2,3 cm. i tvermaal.

d. Liten tynd betalingsring av guld i vanlig spiralform. $2\frac{3}{4}$ omgang, veier 3,1 gr. Diam. 1,7 cm.

1) En anden Spænde fra samme Fund er afbildet S. 720 ($\frac{1}{1}$).

2) Gaardnavnet skrives *Twff*, *Tw* ca. 1520, *Thuff* 1563 og har i oldnorsk Form sandsynlig lydt **Púfr* m.; se Norske Gaardnavne X S. 128 f. — Fra denne Gaard skriver sig ogsaa Tu-Stenen, med Runer af den mansk-jæderske Type (udg. i Bergens Museums Aarvog. 1909 No. 11).

e. Korsformet spånne av bronse med kvadratisk plate med vinger mellom bøile og fotparti, lik Schetelig, Cruciform Brooches, 91—92. Knoppene og hele overstykket har flat underside, mens stykket ellers er hulstøpt. Bøilen er utvidet ved vinger, foten er formet som Schetelig 92. Skeden sitter høit oppe, under den kvadratiske plate, jvfr. Schetelig 91. Naalen er av jern. Længde 11,3 cm. (Afb. S. 720.)

f. Vævske (?) av jern som Rygh, Norske Oldsager, 150, noget defekt og forrustet. Trærester sitter i skaftet paa den ene siden. Længde 30,6 cm.

g. Jernkniv som Rygh 145, fuldstændig hel, med tange. Længde 20,6 cm. ialt.

h. Snellehjul av serpentin?, gullig, av samme type som Rygh 169, men ikke fuldt saa meget prydet med cirkelstreker. Diam. 4,1 cm.

i. Spandformet lerkar av asbestlignende grov masse, med baandflettede ornamenter av samme slag som Schetelig, Aarsberetning 1904 fig. 49, men simplere i utførelsen. Det er noget defekt. Høiden er ca. 10,7 cm. Ytre diam. over munding 13,5.

k. Rester av et hankelerkar, flat, sort polert overflate. Bare fragmenter.

l. Næver.

m. Kulbiter.

n. En hestetand?

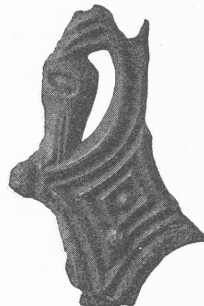
o. Et par ubetydelige jernfragmenter.

Dette fund blev gjort i april 1901 i »Aadenhaug« paa Tu i Klepp, haug no. 32, Tu paa Helliesens kart i Stavanger Museums aarshefte 1906. Haugen ligger paa gaardens gamle tun. Diameter oppgis av Helliesen til 18,5 m. i 1906, høiden i 1882 til 3,6 m., nu til 1,5 m. Haugen bestaar indvendig væsentlig av sten, overflaten er torvdækket. I denne laa to gravkammere. Det første gravkammer blev fundet ved Stavanger Museums utgravning i 1882, se Aarsberetning 1882 s. 143 f. Gravningen blev foretat fra nordvest og saaledes traf man paa kammeret som hadde retning n-v.—s-ø. Det var indvendig 4,37 m. langt, 1,09 m. bredt og høit og opført av store, indvendig jevne stener, hvorav nogen var saa store som kammerets høide. Bunden var belagt med flate stener av uregelmæssig form og kammeret dækket med syv store heller. I dette gravkammer fandtes et større ældre jernalders fund, Stavanger Museum 1476—93, bestaaende av en bronsekjedel, 3 lerkar, hvorav to spandformete, et glasbæger, sverd, skjoldbule, kniv, saks, spyd og to spiralringer av guld samt en kindtand av hest. Stav. Mus. Aarsh. 1906 s. 70 no. 32.

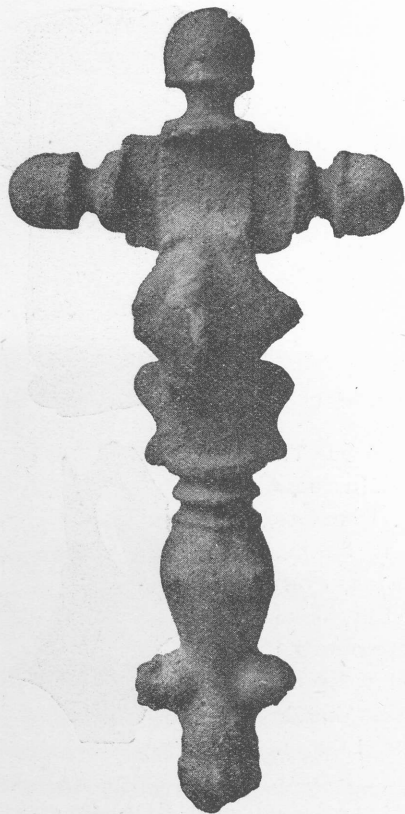
Det andre gravkammeret blev fundet i april 1901 av gaardbrukeren. Det laa tæt ved det forrige saaledes at en skillemur var fælles(?). Det var 4 meter langt, 1 m. bredt og 0,90 m. høit, med samme retning som det første gravkammer. Finderen har forsøkt at meddele et rids av graven med de saker som laa i den. Det har imidlertid altfor stor likhet med et rids som Gustafson i brev av april 1901 meddelte til veiledning og kan derfor ikke stoles paa.

Om Dateringen af Tu-Indskriften (som fremkom, efterat de »arkeologiske tidsbestemmelser av ældre norske runeindskrifter« i Bd. III var offentliggjorte) har Professor Haakon Schetelig velvillig meddelt følgende:

»Denne indskriften fra Tu foreligger under forhold som er særdeles heldige for tidsbestemmelsen. Indskriften er ristet paa en spånne som efter type og ornamen-

tik tillater en ganske bestemt datering, og spænden tilhører et samlet gravfund hvor vi har leilighet til at kontrollere tidsbestemmelsen ved andre oldsaker blandt gravgodset. Fundberetningen er rigtignok overmaade knap, men efter fundets sammensætning og sakenes karakter er det ingen grund til at tvile paa at det forholder sig rigtig med opgaven om at det hele er fundet sammen i en gravkiste og har tilhørt en og samme begravelse. Det er en typisk kvindegrov med ubrændt lik, som disse begravelser kjendes i betydelig tal paa Vestlandet fra 5te og 6te aarh. Likeledes er det et forhold som ikke saa sjelden forekommer, at vi som her træffer to samtidige begravelser, en mandsgrav og en kvindegrov, i nær indbyrdes forbindelse i samme gravhaug.

Spænden som indskriften er ristet paa, tilhører en formrække hvis typologi og tidsforhold er grundig gjennearbejdet, og vi kan uten vanskelighet bestemme dens alder til anden halvdel av 5te aarh. De ældre former av serien er store spænder av sølvblik som omkring midten av 5te aarh. avløses av store støpte sølvspænder med ornamenter i relief. Ornametiken er betegnende for den videre gradvise forandring av typen, idet de ældre er prydet overveiende med geometriske motiver og spiralranker, mens senere dyreornamentene gjør sig stadig mere gjældende og tilsidst blir ganske eneherskende. Vor spånne tilhører det første stadium i denne ornamentale utvikling, og den maa skrive sig fra tiden mellem 450 og 500 e. Kr.

I fundet foreligger desuten en korsformet spånne av bronse, av en form som hører til den yngste vestlandske variation av denne typerækken. Det er en form som efter kombinationene i andre fund maa dateres til de nærmest følgende 50 aar, tiden fra begyndelsen til midten av 6te aarh., dog med en merkbar typologisk omdannelse indenfor disse grænsene. Spænden i fundet fra Tu hører til dem som er ganske sterkt typologisk omdannet og kan neppe sættes saa tidlig som til den aller første del av 6te aarh.

De øvrige saker i fundet er ikke kronologisk følsomme i samme grad som spændene og kan ikke ha betydning for tidsbestemmelsen. Det skal bare nævnes at det spånneformete lerkarret i tid kommer den korsformete spånne nærmere end sølvspænden. Som vi har set maa det være en aldersforskjel paa noget som en halv hundre aar mellem de to spændene. Sølvspænden har altsaa været noget ældre og den korsformete spånne forholdsvis ny, da de begge kom i graven. Det vil være rimelig at tænke sig at begravelsen har foregaaet henimot midten av 6te aarh. Blandt gravgodset er det ikke noget som tyder paa et senere tidspunkt.

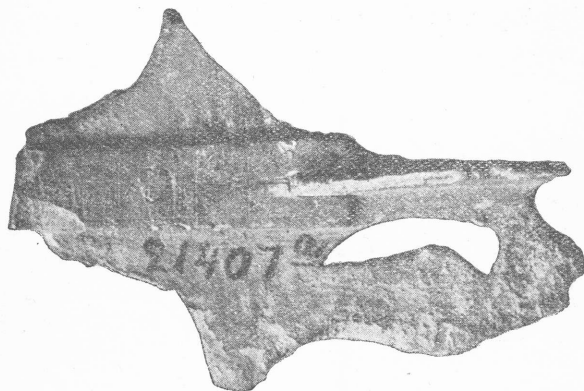
Det hører til de sjeldnere tilfælde at det kan paavises en saa tydelig aldersforskjel mellem saker fra samme grav. Vi har her en sølvspånne som maa være en femti aar ældre end bronsespænden, og da denne sidste vel heller ikke var flunkende ny da den kom i graven, maa vi regne med at sølvspænden har været i bruk en 60—70 aar. Spænden selv bærer da ogsaa spor av at den har været baaret længe; den har været skadet og repareret, som det er omtalt i katalogbeskrivelsen ovenfor. Dette har ogsaa sin betydning for bedømmelsen av indskriftens alder. Runene behøver

ikke at være kommet til samtidig med at spænden blev laget; de kan ogsaa være ristet senere i løpet av den tiden spænden var i bruk.

Tidsbestemmelsen av indskriften kan altsaa uttrykkes slik at den ligger mellem spændens tilvirkning i anden halvdel av 5te aarh. og anlægget av graven paa Tu henimot midten av 6te aarh. En kunde si at indskriften er ristet omkring 500 e. Kr., dog med ganske vid grænse til begge sider av dette aarstal.«

Runerne paa Sølvspænden fra Tu er indridsede i én Linje henad den Plade (af Sølv), som er paanittet Fodstykket. Pladens Bredde er 7 Millimeter. Dens Længde er 25 Mm. Fodstykkets nederste Del, som nu mangler, har ifølge Schetelig havt en Længde af ca. 10 Mm., og den samme Længde kan ogsaa den manglende Del af Indskriftlinjen have havt. Da den bevarede Del af Indskriftlinjen er 17 Mm. og bestaar af 10 (eller 11?) Runestave, kan der saaledes paa det tabte Stykke have været Plads til indtil 6 Runestave.

Indskriften begrænses oventil og nedentil af en Rammestreg, som løber nær Randen. Den Rammestreg, der, saaledes som Indskriften er orienteret paa den her vedføjede Afbildning, maa betegnes som den «øvre», er ridset med flere ujevne Rids.

Omtrent midt paa Indskriftfladen sees en af de Nagler, hvormed Pladen er nittet fast til Spænden. Denne Nagle, som har et rundagtigt Tværsnit, er affilet saaledes, at den ikke afbryder Indskriftfladen. Én Rune, \mathfrak{M} , gaar med sin ene Stav midt over Naglen. Indskriften viser sig saaledes at være indridset, efterat Pladen var paasat (jfr. ovenfor S. 720).

Ved Bruddet er Pladens Overflade paa to Steder skadet, saaledes at Runestavene her ikke mere har bevaret sin oprindelige Længde.

Midt i Indskriftlinjen har man i ny Tid kradset mellem de 3 Runer, som er nærmest Bøilen, aabenbart for at undersøge Metallet i Pladen.

Da Runerne paa Tu-Spænden er meget smaa — kun 5 Mm. høie — og desuden ganske fint indridsede (tildels med dobbelte Rids), er deres Læsning allerede af denne Grund ikke let. Desuden øges Vanskelighederne derved, at Pladen fra først af ikke har frembudt nogen fuldstændig jevn Flade, og endelig fremviser Pladen endel Rids og Furer, som navnlig i den Del af Indskriften, som er nærmest Bruddet, er vanskelige at adskille fra de ridsede Træk.

Ved Indskriftens Læsning gjælder det først at finde ydre Holdepunkter til at afgjøre, hvad der har vendt op og hvad der har vendt ned i Indskriftlinjen, og hvorvidt denne skal læses fra høire mod venstre eller omvendt.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal kan 3dje Rune fra Bøilen ikke hjælpe os noget, da ved Aar 500 Runeformerne Ψ og Λ begge er omtrent lige tilstedelige.

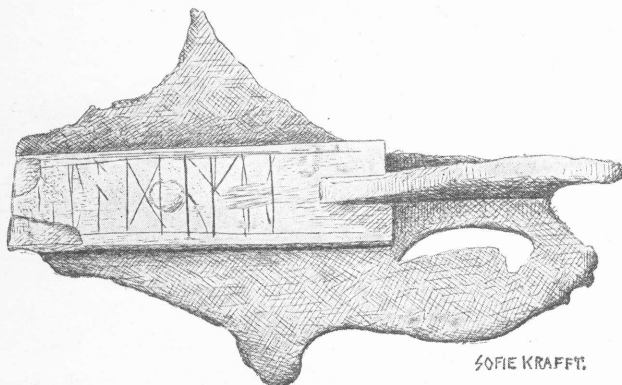
Derimod kunde kanske de Tilfælde, hvor en Kvist eller Bistav med et kraftigt Rids skjærer Staven eller en Rammelinje, give os et Vink om, hvordan Indskriften bør orienteres. Vi faar da at gjøre med disse Tilfælde:

Paa 3dje Rune fra Bøilen, Ψ eller Λ , skjæres Staven af den Kvist, som gaar paa skraa indover Fladen i Retning af Bøilen.

Den med denne Kvist parallele Skraastreg paa \mathfrak{M} (5te Rune fra Bøilen) fremviser den samme Eiendommelighed, idet den ligeledes ved det Endepunkt, som er nærmest Bøilen, naar lidt forbi den Stav, som den egentlig blot skulde berøre.

I disse to Tilfælde, hvor en Parallelisme i Ordets egentlige Betydning kan iagttages, er det naturligt at anskue Sagen saaledes, at man ved Ridsningen har

været lettere udsat for at trække en Streg lidt for langt nedover, forbi en anden Streg, som den første Streg blot skulde berøre, end for at begynde den lidt for høit oppe, ovenfor en anden Streg, som den blot skulde gaa ud fra. Runerne $\mathfrak{M} * \Psi$ skulde efter dette snarest være orienterede saaledes som her gjen-

tones, at de to Streger, som Talen er om, er parallele og fortsætter lidt for langt i den samme Retning. Har dette været Retningen nedover — under Indridsning af Stregen fra venstre mod høire —, bliver Forholdet klart: Der maatte lægges størst Kraft i Træk, som blev optrukne derved, at den høire Haand førtes fra venstre mod høire indover mod Runeristerens Bryst.

Dermed er det gjort sandsynligt, at vi skal orientere Indskriften saaledes, at vi faar $\mathfrak{M} * \Psi$ og ikke $\Lambda * \mathfrak{M}$.

Dette bestyrkes ved de Tilfælde, hvor en Stav skjærer en af Rammelinjerne: Tre paa hinanden følgende Runestave, Ψ (3dje Rune fra Bøilen), den derpaa følgende (4de) Stav og nærmeste Stav paa \mathfrak{M} -Runen, er allesammen fortsatte, om end ganske ubetydelig, forbi den Rammelinje, som efter den nævnte Orientering af Indskriften bliver den nedre. Her maa Forholdet opfattes ligesom ved de omtalte Runetræk, der skjærer hinanden: det var vanskeligere at stanse Indridsningen af en Runestav nøiagtig ved det Punkt, hvor den skar nedre Rammelinje, end at paabegynde Indridsningen rigtig ved øvre Rammelinje ¹⁾.

¹⁾ Her kan ogsaa nævnes, at den Skraastreg paa \mathfrak{M} -Runen, som paa Tegningen ovenfor gaar ned mot venstre, ender lidt ovenfor det Punkt, hvor den egentlig skulde berøre den ene af Stavene. Noget lignende er Tilfældet med Buen (Bistaven) paa R. 1 fra Bøilen. Denne Linje

Det næste Spørgsmaal, vi har til Afgjørelse, er dette: Skal Indskriftlinjen læses fra høire mod venstre eller omvendt?

Efter Formen af 1ste Rune fra Bøilen, **q**, kan det synes rimeligt, at Indskriften skal læses fra høire mod venstre. Dette bliver ligefrem sandsynligt, naar man samtidig tager Hensyn til den noget varierende Afstand mellem Runestavene. Denne er større ved de 4 Runer, som er nærmest Bøilen, og aftager noget henimod Pladens anden Ende. Sandsynlig har Indridsningen begyndt ved Bøilen og har skredet fremover — mod venstre — et Stykke, uden at Runeristeren endnu tænkte paa at økonomisere med Pladsen.

Efter disse Overveielser har jeg bestemt mig for at afbilde Tu-Indskriften saaledes, at 3dje Rune fra Bøilen faar Formen **Y** (ikke **Λ**), og i den følgende Redegjørelse for de enkelte Runer følger jeg endvidere en Læsning fra høire mod venstre.

R. 1 er uden Tvivl et mod venstre vendt **p** **þ**, med lidet udspringende Bue, som oventil skjærer Staven (se S. 722 f. Anm. 1). Skjæringspunktet er henved 1½ Mm. nedenfor Stavens Top, og Buen kan tydelig følges nedover henimod 1 Mm., indtil den afbrydes ved Kradsningen (under hvilken den dog tildels svagt kan skimtes). Nedenfor Kradsningen kommer Buen igjen tydelig tilsyne og naar omtrent helt ned til Stavens Basis (uden at naa helt ind til Staven, se samme Anm.).

R. 2 **| i**. Staven er ridset dobbelt; venstre Rids svagest. De to Rids skjærer hinanden lidt (ca. ⅔ Mm.) nedenfor Toppen.

R. 3 **Y R**. Øverste Halvdel af Staven er dobbeltridset. Venstre Kvist, som falder i to Partier (se Tegningen), skjærer Staven (jfr. ovenfor).

R. 4, som berører Naglehullet, bestaar af en Stav (sikker), fra hvis Midte skraaner nedad mod høire en Streg, der er omtrent parallel med venstre Kvist paa R. 3 **Y**. Skraastregen synes efter en liden Afbrydelse at fortsætte i en svagere, buet liden Streg, som skraaner stærkere nedover end den fra Staven udgaaende Streg. Denne Streg og dens Fortsættelse gjør vistnok snarest Indtryk af at være ristet; men af runologiske Grunde maa det synes betænkeligt at læse i denne Indskrift fra omkring Aar 500 enten en Runeform **þ** (**n**?) eller **þ** (**u**). Det første maa ansees for helt utilstedeligt, og den sidste Mulighed turde have temmelig liden Sandsynlighed for sig¹⁾. Jeg er mest tilbøielig til at læse R. 4 som **| i**, men kan dog i saa Fald ikke forklare Skraastregen til høire.

R. 5 er **Ø d**, hvis høire Stav er trukken over Naglen. Skraastregen fra høire nedad mod venstre berører Naglen. Denne Skraastreg gaar ud et lidet Stykke nedenfor Toppen og naar ikke helt ned til venstre Stavs Basis (jfr. ovenfor). Staven

har nedentil — efter vor Orientering — en kraftig Afslutning ubetydelig ovenfor det Punkt, hvor den skulde berøre Staven. Derimod skjærer den Staven oventil med et fint Rids, idet der her naturlig lagdes mindre Kraft i Indridsningen.

¹⁾ Jfr. dog Bd. I S. 241 f., II S. 544.

fra venstre nedad mod høire begynder ubetydelig nedenfor venstre Stavs Top og naar ind til høire Stav, som den skjærer (se ovenfor), et godt Stykke ovenfor Basis.

R. 6. Tydelig sees et ristet Parti, som bedst kan beskrives som den nedre Del af et \mathfrak{N} eller \mathfrak{F} (nedre Halvdel af en Stav med en Kvist nedad mod høire). Mulig skjærer Kvisten Staven; dog sees ikke tydelig saa meget, at man vilde nødes til at antage en \mathfrak{F} -Runes Kvist. Som den nærmestliggende Mulighed nævner jeg, at Runen skal læses som (et mod høire vendt) \mathfrak{F} a. Der skimtes nemlig ovenfor temmelig tydelig en Skraastreg, som er fuldstændig parallel med og omtrent af samme Længde som Kvisten ved Stavens Midte, og som godt kan have været øvre Kvist paa \mathfrak{F} . Derimod kan der ikke bestemtes øines Forbindelse mellem de to mulige Kvister. En Læsning \mathfrak{N} eller \mathfrak{F} maa ansees for langt mindre rimelig end \mathfrak{F} , hvilken sidste Læsning for mig staar som noget nær evident. Læsningen \mathfrak{F} stemmer ogsaa med den her foreslaaede Orientering af Indskriftlinjen, forsaavidt som denne Rune regelret skal have Kvister oventil.

R. 7. En Stav sees temmelig tydelig, navnlig i dens øvre Del, som har været ridset dobbelt. Nederst er Staven helt bleven borte derved, at Pladens Overflade her paa et længere Stykke nedentil er beskadiget. Fra Stavens Midte og nedover falder Staven sammen med en langagtig Fordybning i Pladen. Til Staven synes til høire at slutte sig en buet Linje, som har naaet fra Toppen til lidt ovenfor Basis; den nævnte Beskadigelse nedentil har dog ogsaa borttaget den nedre Del af denne mulige Bistav. En Læsning \mathfrak{D} \mathfrak{D} , med Bue fra Top til Basis, synes altsaa at være rimelig her. En saadan Rune vilde da, ligesom R. 6 \mathfrak{F} , have været vendt mod høire (derimod R. 1 \mathfrak{D} vendt mod venstre); jfr. herom mere i det følgende. Det skal tilføies, at jeg er tilbøielig til at benegte Muligheden af en Læsning \mathfrak{N} u.

R. 8. Her skimtes to Stave, som ligeledes er ufuldstændige nedentil. Den sidste (venstre) Stav er ogsaa ufuldstændig oventil paa Grund af en Beskadigelse i Pladens Overflade nær Bruddet. De to Stave staar nærmere sammen end nogen af de andre Stave i Indskriften. De er derfor maaske snarest at opfatte som én Rune. Mulige Læsninger er \mathfrak{N} h¹) og \mathfrak{M} (eller \square) e; neppe \mathfrak{N} u eller \mathfrak{M} m eller \mathfrak{M} d.

Sidste Stav staar 2 Mm. fra Bruddet, og efter denne sees intet tydeligt Runespor. Mulig øines (gjennem Mikroskop) Midtpunktet af en Stav lige ved Bruddet.

Paa det manglende Stykke kan, som nævnt (S. 721) have været Plads til indtil 6 Runestave.

Som vi har seet, er det kun den Del af Tu-Spændens Indskrift, der er nærmest Bøilen, som kan læses med tilnærmelsesvis Sikkerhed. Vi faar, naar Indskriften

¹) Et Rids, der kan opfattes som \mathfrak{N} -Runens Tværstreg — denne vilde i Tilfælde fortsætte noget forbi høire Stav —, kan være tilfældigt ligesom et andet parallelt (men svagere) Rids straks ovenfor.

læses fra Bøilen og mod venstre, først 5 tydelige Runer og derefter to mindre tydelige »Venderuner« samt tilslut to tætstaaende Stave:

⁵ ⁸
 Þ I Y I M F D I I —
 þ i r i d a þ * —

(Eller þirudap*—? jfr. S. 723).¹⁾

Indskriftens Begyndelse maa give os et bestemt Indtryk af, at Indskriften indeholder ligefrem skrevne Ord.

Efter den urnordiske Lyd- og Formlære kan Ordadskillelse her antages efter R. 3 (þir id-) eller efter R. 4 (þiri d-), derimod ikke efter R. 2, medmindre man, hvad der unegtelig ligger fjærnere, vilde foreslaa at læse þi (i)rid-, hvor da to sammenstødende *i*-Lyd kun var udtrykte ved én Rune.

Hvilken Ordadskillelse man end her bestemmer sig for, vil det være naturligt at søge i Indskriftens første Ord en Form af det demonstrative Pronomen *þa-: *þe- o. s. v. »den, denne« (jfr. Bd. I S. 81 og Noreen, Gesch. d. nord. Sprachen³ S. 181 ff.). Hertil har jeg paa Brakt. Nr. 28 (Overhornbæk) formodet en Intetkjønsform i Akk. Ental þit (se Aarbøger 1907 S. 21), — med kort *i* i Roden — hvilken indenfor det overleverede urnordiske Sprogmateriale med Hensyn til Vokal vel har sin nærmeste Modsvarende i det personlige Pronomen ik = ek (jfr. herom Bd. I S. 220). Det er saaledes ikke nødvendigt at opstille som eneste Mulighed for Forklaringen af Indskriftens første Ord en Form (egentlig vistnok Lokativ) þi, d. e. þi med langt *i*, = oldn. þi (brugt som Dativ), got. þei ōti, ūa. Tværtimod staar, naar vi endnu kun har Rodstavelsen þi- for Øie, alle de Veie aabne, som kan føre til en Sammenstilling af Indskriftens første Ord med Pronominalformer i de gammelgermanske Sprog, som begynder med þi- (med kort *i*).

Ser vi nu igjen paa de Ordadskillelser, som — under Forudsætning af en Pronominalform — er theoretisk mulige, þi (i)rid-, þir id- og þiri d- [neppe þiri (i)d-], vil vi ikke have vanskeligt for at bestemme os for den sidste Mulighed, hvorved vi naar til en Sammenstilling af þiri med got. þizai, Dat. Hunkjøn Ental, »denne, ταύτη«.

Dette þiri = got. þizai (oldind. tásyāi) (udt. þiri med kort Vokal i begge Stavelser, opstaaet i svagt betonet Stilling af ældre *þirē) har med Hensyn til Endelsen -i en Parallel i haitika »jeg heder« paa Brakt. Nr. 57, af *haitēka, *haitēka (jfr. hateka Lindholm), hvor Verbalformen *haitē svarer til got. haitai; jfr. wate Strøm S. 687 f.

Her har man da denne Pronominalform i en vistnok oprindeligere Skikkelse end i oldn. þeir(r)i (og angelsaks. þáre), som antages at have laant sit *ei* (á) fra Gen. Flertal þeir(r)a (ags. þára, oldind. tēšām). Omvendt har saa i Gotisk Gen. Flertal þizō rettet sig efter Dat. (og Gen.) Ental Hunkjøn, þizai (og þizōs). — Det er uvist, om urnord. *þirē (þiri) har fortsat sig i den sjeldne Form oldn. þerri,

¹⁾ I det nærmest følgende lader jeg Muligheden þirud- ud af Betragtning, idet jeg først ved Tolkingens Slutning ogsaa tager Hensyn til en saadan Læsning.

gl.svensk *þæri*. Denne Form er vel snarest en Sideform, opstaaet i svagt betonet Stilling, til *þeir(r)i*; se Noreen, *Gesch. d. nord. Sprachen*³ S. 183¹).

Efter *þiri* har sandsynlig fulgt et Substantiv i Dativ Hunkjøn Ental; men da kun første Rune i dette Ord *d*—, kan læses med fuld Sikkerhed, vil et Forsøg paa at udfinde, hvilket dette har været, ikke kunne ventes at bringe et virkelig positivt Udbytte for Sprogvidenskaben eller Kulturhistorien.

Imidlertid bør et saadant Forsøg gøres, og jeg er da saa heldig at kunne knytte de følgende Bemærkninger til en Læsning af R. 6—8, for hvilken jeg havde bestemt mig, medens jeg endnu ikke havde dannet mig nogen Mening om den hele Indskrifts Tolkning²).

Den Læsning af R. 5 ff., som efter mit Skjøn har størst Sandsynlighed for sig, er *dape*— (rimeligere, af sproglige Grunde, end *daph*—, hvilket ogsaa kan synes tilstedeligt), hvor *a* og *þ* er Venderuner i Forhold til den Skriftrætning fra høire mod venstre, som er fastslaaet for Indskriftens første Ord.

Dette *dape* kan uden Vanskelighed forklares som et Hunkjønordsord i Dat. Ental, nemlig som **dāðē*³), den lydrette urnordiske Modsvarende til gotisk *dēdai*, Dat. af **dēþs*, *-dēds* f. »Gjærning, Handling« (kun overleveret i Sætningerne *sunivē gadēdai* Dat. »Barnekaar« Eph. 1,5, *missa-dēds* »Misgjærning, Synd« [oftere] og *waila-dēdais* Gen. »Velgjærning« 1. Tim. 6,2). Germ. **dēdi*- f., som findes i alle germanske Sprog (oht. *tāt*, *dāt*, mht. *tāt* f. »Tat, Handlung, Werk«, ags. *dēd* f. »action, deed, exploit, event«), har i Oldnorsk (*dād* f., Flertal *dādīr*, paa Karlevi-Stenen *taipīr*, d. e. **dādīr*) Betydningen »Handling, især god, tapper Handling« (Lex. poet.²).

Paa Tu-Spænden maa Ordet, om det er rigtig læst, sandsynlig tages i den almindeligere Betydning »Gjærning, Handling, Værk«. Naar der ved det foranstillede *þiri* »denne« henvises til noget forhaandenværende, skal der uden Tvivl tænkes paa en Handling, et Arbeide, som staar i direkte Forbindelse med Spænden. Her maa mindes om, at Runeindskriften er indridset paa den lille Sølvplade paa Spændens Fodstykke, hvormed denne Gjenstand har været repareret (se S. 718 og 720). Det er da naturligt at forstaa *þiri dape* »denne Handling« om Spændens Reparation.

Rimeligvis foreligger her en Midlets eller Foranledningens Dativ: »ved (eller: paa Grund af) denne Handling«; jfr. oldnorske Udtryk som *fognudum dād slūkri* Haraldskvæði 12.

Hvorledes Sætningen videre skal udfyldes, er aldeles usikkert. Man ventet et Verbum i Sætningen, og dette maa da have været skrevet med høist 7 Rune-

¹) Hvis 1ste Ord paa Tu-Spænden skal læses *þiru* (se S. 723 og 725), kan dette, naar det opfattes som en Pronominalform (i Dat. Ent. Hunkjøn), med Hensyn til Endelse sammenstilles med oldsaksisk *theru*, oldhøitysk *deru* *raivry*. Ligesom i Oldtysk maa da ogsaa i Urnordisk her *ō*-Stammernes Dativendelse (hvormod se S. 620 f.) være overført til Pronominalbøiningen.

²) Uafhængig har Fru Krafft ved Udførelsen af Tegningen S. 722 opfattet Runerne 6—7 i fuld Overensstemmelse med min Læsning.

³) I Anledning af *þ* som Tegn for Udtalens *ð* kan henvises til S. 700 Anm. 1; jfr. ogsaa i det følgende.

stave (o: de 6 Stave, hvortil der efter Schetelig's Beregning har været Plads paa den tabte Del af Fladen, + den Runestav, som mulig øines lige ved Bruddet). Hvis dette Verbum har allittereret med **dape**, hvorved Udsagnet har faaet en fyndig Formning, som passede til Indridsning med Runer, kunde man gjætte paa en til gotisk *daug*, oht. *touc, toug*, ags. *déah, déag* (»valere, prodesse, frugi esse, bonum esse«, oldn. *duga* »valere«, som er traadt over i en anden Bøiningsklasse) svarende Verbalform med Betydningen »dur, nytter«; men jeg vil ikke afgjøre, hvordan dette Verbum har lydt i Urnordisk ved Aar 500; det er her tilstrækkeligt at fremholde, at selv den ældste Form **daug* har været skreven med ikke over 7 Runestave: ***MFNX**.

Efter den foreslaaede Udfyldning kan altsaa Indskriften oversættes saaledes: »Det dur med denne Handling (Reparation)«, »denne Reparation holder«¹⁾.

Hvis Tu-Indskriftens Mening her i det væsentlige er rigtig gjengiven, har dens Bestemmelse rimeligvis været den, at give den ved Solvpladen foretagne Reparation øget Holdbarhed derved, at Handlingen afsluttes med Indridsningen af Runer. Runerne tilhørte jo efter Oldtidens Opfatning den oversanselige Verden, og en Runeindskrift, som udsagde — efter min Formodning i en over Dagliglivet hævet Udtryksform, som havde Allitteration og Rythme tilfælles med den norrøne Litteraturs (ofte gnomiske) Ljóðahátts-Fulldlinje —, at Arbeidet duede, maatte være i Besiddelse af stor magisk Kraft.

Med Hensyn til Indridsning og Runeformer fremviser Tu-Indskriften følgende Eiendommeligheder²⁾:

Runerne for **a** og **þ** i det Ord, som jeg har læst **dape**, vender mod høire, medens derimod Indskriftens første Rune antyder, at det oprindeligt har været Runeristerens Hensigt at skrive fra høire mod venstre. (De øvrige Runer i Indskriften afgjør intet om Skriftretning.)

þ-Runen har en forskjellig Form paa de to Steder, hvor den forekommer (R. 1 og R. 7 [?]).

Man kunde maaske finde, at de her nævnte Eiendommeligheder maatte gjøre min Opfatning af Indskriften betænkelig. Begge Eiendommeligheder har dog Paralleler andensteds, og ved en nærmere Betragtning vil det ogsaa vise sig, at de her kan forklares ud fra særegne Forhold.

Hvad først Venderunerne for **a** og **þ** (R. 6 og 7) angaar, henviser jeg til den udmærkede Parallel, som den lange Indskrift Maeshowe Nr. 13.14, Orknøerne³⁾,

1) Jeg kan dog ikke anføre nogen Parallel fra gammelgermansk Litteratur til en Udtryksmaade got. **þizai dēdai daug*, oldn. **þeiri dād dugir*. I Hávamál 133 [og Alexanders saga 46.19] (*svá illr [illt], at einugi dugi*) kan det være uvist, om man skal forstaa Udtrykket som »dur ved intet« eller »dur til (for) intet«. — I Oldhoitysk kan *dāt* staa som Subjekt til *tugan* (Otrid III 21.21: *thie dati uns wola dohtun* »die Taten kamen uns wohl zu statten«); se Delbrück, Synkretismus S. 23.

2) Om R. 4 jfr. ovenfor S. 726 Anm. 1.

3) Udgiven af Farrer, Notice of Runic Inscriptions in the Orkneys, 1862. Jfr. P. A. Munch, Samlede Afhandlinger IV S. 516 ff.

frembyder. Denne er skreven nedenfra opad i to Linjer. Medens første Linje helt og holden er skreven fra høire mod venstre, har den anden og kortere Linje en Flerhed af Venderuner, og ser man nærmere efter, viser det sig, at det væsentlig er \mathfrak{N} , \mathfrak{p} , \mathfrak{R} og \mathfrak{B} , som har faaet sin i yngre Runeskrift vanlige Skriftretning fra venstre mod høire. Runeristeren var aabenbart træt af at skrive udelukkende Venderuner, og henimod Indskriftens Slutning tog han sig da den Frihed at bruge de retvendte Runer; særlig har det været ham en Lettelse at skrive de Runer, som bestod af Stav med Bue, paa almindelig Maade. Eksempelvis anfører jeg fra denne Indskrifts Slutning (hvor de retvendte Runer endog er blevne fremherskende) Rune-forbindelsen $\mathfrak{t} \mathfrak{p} \mathfrak{r} \mathfrak{N} \mathfrak{t} * \mathfrak{N} \mathfrak{r} \mathfrak{R} \mathfrak{N} \mathfrak{B}$, d. e. *burtu hauk þæ* »brød denne Haug«. — Ganske paa tilsvarende Maade tænker jeg mig Forholdet ved Tu-Indskriften. Det var først Runeristereus Tanke at skrive fra høire mod venstre; men da han var naaet omtrent midtvejs i Indskriften, opgav han Forsøget; det har vel vist sig altfor anstrengende at skrive de yderst smaa Runer (kun 5 Mm. høie) med den ubekvemme Haandstilling, som maatte indtages af høire Haand ved Skrift fra høire mod venstre, og — hvad nu end Grunden har været til, at han begyndte fra høire — har han omtrent midt i Indskriften kunnet tillade sig af Bekvemmelighedshensyn at gaa over til at bruge de retvendte Former for \mathfrak{f} og \mathfrak{d} . Tu-Indskriften er enestaaende ved sine smaa og fine Runer, og det maa derfor ikke forundre, at dette enestaaende Forhold har kunnet blive bestemmende for Skriftretningen ved enkelte Runer.

Under den samme Synsvinkel kunde mulig ogsaa den anden her fremhævede Eiendommelighed ved Tu-Indskriften sees. Naar \mathfrak{p} som R. 7 synes, afvigende fra R. 1 \mathfrak{p} , at have en Form med Bue næsten af samme Høide som Staven, var det nok tænkeligt, at denne noget usædvanlige Form ligeledes skyldtes Bekvemmelighedshensyn ved Indridsningen. Imidlertid findes en lignende \mathfrak{p} -Rune ogsaa i andre urnordiske Indskrifter, saaledes i den neppe meget yngre Reistad-Indskrift (Bd. I S. 217) fra Nabolandskabet Vest-Agder (jfr. Indl. S. 15), og endvidere er det noget ikke usædvanligt, at forskjellige, tildels temmelig stærkt afvigende Former for samme Rune findes i én og samme Indskrift (jfr. t. Eks. \uparrow og \uparrow By, Formerne for u paa Kjølevig-Stenen og for \mathfrak{b} paa Opedal-Stenen¹⁾). De to noget afvigende Former for \mathfrak{p} paa Tu-Spænden kan saaledes meget godt bero paa Tilfældighed.

Man maa dog her ikke lade ud af Betragtning, at \mathfrak{p} -Runen efter den ovenfor foreslaaede Tolkning paa de to Steder i Tu-Indskriften har forskjellig Lydværdi. I $\mathfrak{p}i\mathfrak{a}i$ betegner Runen, som vanlig, den ustemte Spirant \mathfrak{p} , medens den i $\mathfrak{d}\mathfrak{a}\mathfrak{p}\mathfrak{e}$ er opfattet som Tegn for \mathfrak{d} . Derfor bør man her ialfald regne med den Mulighed, at R. 7 \mathfrak{p} er en Differentiering af \mathfrak{p} , foretagen i den Hensigt at skaffe den stemte Spirant \mathfrak{d} et eget Tegn. En saadan Opfatning kunde støttes ved Valby-Indskriften (Sjælland), hvor jeg (i det i Anm. citerede Skrift S. 7) har gjort op-

¹⁾ Flere lignende Sammenstillinger vil man finde i »Valby-amulettens runeindskrift« (Chr.a Vid.-Selsk. Forhandl. 1907 Nr. 6) S. 7; jfr. nedenfor. Eksempler fra yngre danske Runeindskrifter anfører Wimmer, De danske runemindesmærker I S. xxxi.

mærksom paa et parallelt (mulig, men ikke nødvendig, tilsigtet) Forhold — þ med kantet Sidestav af næsten fuld Runehøide = *ð* og þ = *þ* —, som igjen har en Modsvarighed paa Brakt. Nr. 28 (þ = *ð* i Mandsnavnet *auþa* og en Modifikation af Runen, þ, med Betydning *þ*, i Pronomenet þit). Dette bliver dog altsammen yderst usikre Formodninger. Saa meget turde ialfald nu være klart, at man ligesaa lidt behøver at nære nogen Betænkelighed ligeoverfor de indbyrdes afvigende Former for þ i Tu-Indskriften som ligeoverfor den først omtalte Eiendommelighed ved denne Indskrift, de to Venderuner R. 6 og 7.

Sluttelig skal her i Anledning af Runeformerne paa Tu-Spænden gjøres opmærksom paa, at to af de urnordiske Runeindskrifter, som har været omtalte i det nærmest foregaaende, Reistad-Indskriften og Indskriften paa Brakt. Nr. 28 (fra Overhornbæk, Jylland), i Tid ikke fjærner sig synderlig fra nærværende Indskrift, som Schetelig med et rundt Tal har sat til Aar 500 (se S. 721). Derimod er den sjællandske Valby-Indskrift antagelig omkring 200 Aar yngre end Tu-Indskriften.

Vor Indskrift vilde være værdifuld i sproglig Henseende, om den gav os Sikkerhed for, at Dativ af feminine *i*-Stammer ved Aar 500 havde en Form paa *-e* svarende til gotisk *-ai*; i historisk Oldnorsk (og mulig i yngste Urnordisk, jfr. »Valby-amulettens runeindskrift« S. 10) har, som bekjendt, *i*-Stammerne af Hunkjøn i Ental antaget *ō*-Stammernes Bøining. Men desværre er sidste Rune i det Ord, som jeg har læst *daþe*, ganske usikker¹. Heldigvis er dog Indskriftens første Ord mere tilfredsstillende overleveret, og derved er, tør vi vel sige, vort Kjendskab til den urnordiske Bøiningslære i nogen Grad blevet virkelig udvidet.

¹ En Læsning *daþu* (Dat.) vilde jeg, som nævnt S. 724, ikke vove ligefrem at benegte.